

CSEKŐ ERNŐ

Községi tisztújítások Gartán 1906 és 1911 között

(Elöljárók, választók, Konfliktusok)

A PARASZTSÁG VÁLASZTÓJOGA A DUALIZMUS KORÁBAN

„Az 1848-i nagy országgyűlés örök dicsőséget szerzett magának a jobbágyszabadítás vértelen keresztülvitelével, mert új világot teremtett a magyar falu számára. Politikai szabadságot adott. Választójogot a falunak.” – írja Móricz Zsigmond egyik tanulmányában.¹ Természetesen a parasztság a választójogát nem a jobbágyszabadításnak köszönhette, de ez feltétele volt annak. A népképviselői országgyűlésről szóló törvény, illetve a népképviselő elve alapján megtartott választások 1848. évi törvénybe iktatása volt az, amely más társadalmi rétegekkel egyetemben választójoggal ruházta fel a parasztságot, pontosabban annak módosabb részét. De a megyei önkormányzatnak népképviselői alapokra helyezése is 1848-hoz kötődik. Az addig csupán a nemesek közösségére szorítkozó vármegyét – a Bach-korszakot és a provizóriumot követően – fokozatosan a polgári vármegyeszervezet váltotta fel. Jelentős lépés volt ez utóbbi is a parasztság életében, hiszen 1848 előtt a paraszti népesség a nemesi vármegyeként működő megyei önkormányzat ügyeiből is ki volt zárva, tagjai a jelentős jogkörrel rendelkező honi vármegyék közgyűléseiben nem vehették részt.² Ehhez képest a dualizmus időszakában a vármegyék területén a paraszti népességből tevődött ki a választók nagyobik fele, és így jelentős számban kerültek a megyegyűlésekbe (hivatalos elnevezés szerint: törvényhatósági bizottságokba).³ Az más kérdés, hogy a

¹ MÓRICZ 1982. 294.

² Természetesen ez nem vonatkozik a kiskisnemesesség életmód tekintetében paraszti sorú, de jogállásukat tekintve kiváltságos csoportjaira.

³ A dualizmus kori megyei választásokra, a megyebizottságok összetételének alakulására lásd a *Comitatus* c. folyóirat korábbi számaiban megjelent tanulmányaimat: CSEKŐ 1999., 2004.

megyegyűlésekben megjelent parasztképviselők valós politikai tényezővé csak hosszú évtizedek múltán, jobbra a századfordulót követően, az országszerte szerveződő gazdamozgalmak révén váltak.

Tudjuk, hogy országos, illetve a megyei szinten valóban gyökeres változás történt a parasztság politikai jogait illetően, ám helyi szinten a változás nem volt ilyen forradalmi. Természetesen egy-egy település jogállásában jelentős változások történtek, a rendi, úrbéri függelmi rendszert polgári viszonyrendszer váltotta fel, de pl. egy-egy falu előjáróit gyakorlatilag ugyanúgy a helybeliek választották meg 1848 előtt is, mint azt követően. Mi több, a vármegye szerveinek – a járási szolgabírónak, majd főszolgabírónak – továbbra is komoly befolyása, illetve jogosítványa volt a községek belső életének alakítására. Így volt ez a kis- és nagyközségek előjáróságainak választása – más néven: tisztújítása – esetében is, amelyek során a járási (fő)szolgabíróra kitüntetett szerep hárult.

A törvényi előírás – előbb az 1871:XVIII. tc. 79. §-a, majd az 1886:XXII. tc. 77–78. §-a – szerint a főszolgabíró nemcsak a választás időpontját tűzte ki, de az ő hatáskörébe tartozott annak kihirdetése, az előkészületek megtétele, továbbá a választás elnökeként a procedura vezetése és a rend fenntartásának biztosítása is. (Az 1886. évi módosításokat követően a választási elnöki feladatokat a főszolgabíró megbízásából hivatali helyettese, a szolgabíró is elláthatta.) Mint látható, a korabeli szabályozás komoly hatáskört, illetve befolyást biztosított a főszolgabírónak a községi előjáróságok választása körül. Mindezt tetézte, hogy 1886-tól a községbírói tisztségre történő kijelölés joga is a főszolgabírót illette.⁴ A megyei közigazgatás ezen leplezetlen beavatkozása, a községi illetve járási szint nyilvánvaló alá-fölrendeltségi viszonya ellenére is igen visszatetsző volt, bár általában nem eredményezett nyílt rosszallást.⁵ A kevés esetek egyike a Kapuvár szomszédságában található – ma már a városhoz tartozó – rábaközi községben, Gartán történt 1906-ban.

⁴ Az előjáróság többi tagjára a képviselőtestületnek volt joga javaslatot tenni. Így a tárgyalta időszakban Gartán a másodbírói, a három esküdti, illetve a közgyámi állásokra a képviselőtestület tette meg személyi javaslatait. Általában tisztségenként három-három személyt.

⁵ Az ugyancsak a községi törvény hatálya alá tartozó rendezett tanácsi városokat a járási főszolgabírók hatóköre alól kivették és közvetlenül a vármegye hatálya alá helyezték.

VÁLASZTÁSI KÜZDELMEK ÉS KONFLIKTUSOK
AZ 1906–1908 KÖZTI KÖZSÉGI TISZTÚJÍTÁSOKON

Gartán az 1906. május 9-én megtartott községi bíróválasztást – amelynek során a községi bíró tisztsége mellett a másodbíró, a közgyám, illetve a három tanácsbéli esküdt személyét is megválasztották – a községből 84 választó megfellebbezte. (Az 1906. május 15-én kelt fellebbezés támogatottságának mértékét jelzi, hogy az aláíró 84 választó hozzávetőlegesen a választásra jogosultak egynegyedét tette ki.⁶) A főszolgabírónak címzett, de a fellebbviteli szervként eljáró közigazgatási bizottságnak benyújtott fellebbezés a választási elnök, Czifrák József szolgabíró tevékenységét több ponton támadta. A fellebbezők kifogásolták a választás kihirdetésének módját, illetve annak elmaradását, a választás vezetését, legfőképpen pedig azt, hogy jelöltjüket a szolgabíró a községbírói választásánál nem vette figyelembe.

E ponton – érvelésének sodró lendülete, illetve veretes stílusa miatt is – érdemes hosszabban idézni a keresetből: „Történt még egyéb is! A választás elnöke, Czifrák József szolgabíró úr a választás napján már 8 óra előtt megjelent a választás helyszínén, s mire közlünk mintegy ötvenen majdnem együtt a kitűzött időre és pedig fél 9 előtt megjelentünk, ahol addig 12-15 választó volt jelen, megjelenésünk céltnak és tárgytnak volt, mert a választás elnöke azon tiszteletteljesen előterjesztett kérésünket, hogy a 3 általa kandidálendő egyén közé vegye be a mi jelöltünket, Szakács András, aki hazafiság, tudás, értelmesség, vagyon, megbízhatóság, szorgalom és becsületesség tekintetében községünkben, népünk sorában – s ezt túlzás és habozás nélkül beismerhetik, s be is ismerik ellenfelei is – a legelső helyen, s ez idő szerint munkabírájának tetőpontján áll, ridegen visszautasította, mondván, hogy már kandidált 3 egyént, Molnár Istvánt, Budai Jánost és András, ezek közül válasszunk. Mi pedig, látván a velünk és illetve községünk jól felfogott érdekével szemben megnyilvánuló nyers erőszakot, a választási termet mindannyian odahagytuk s kivonultunk a község-

⁶ Az 1906-ban fellebbezők számárányát csak hozzávetőlegesen tudjuk megadni, mert a községi választásra jogosultakról csak 1911-ből áll rendelkezésünkre névjegyzék. SL A kapuvári járás főszolgabírójának iratai, 3991/1911. sz. – A tanulmány tárgyát képező előjáróság-választásokra vonatkozóan az alispáni, törvényhatósági bizottsági iratokban, illetve a korabeli sajtóban is kutattam, de érdemi adat nem került elő.

háza elé, hol a bíróválasztás megtörténte után megjelent köztünk Czifrák József szolgabíró úr, mondván, miért hagytuk el a választási termet, hiszen kandidálta volna a mi jelöltünket, Szakács Andrást is. Persze ekkor már késő volt s a Tek. Szolgabíró úr kijelentését rossz tréfánál egyébnek nem vehettük.

Az 1886. évi XXII. tcz. 77. §-a szerint a községi bírói állás betöltésénél a kandidálás joga kétségtelenül a választás elnökét – a mi esetünkben a Tekintetes szolgabíró urat – illeti meg. Ezen a szolgabíró úrnak kézzel foghatóan nagy hatalmat biztosító joga azonban dacára annak, hogy a vonatkozó törvényhely abszolút módon rendelkezik, nem akként alkalmazandó a gyakorlatban, s illetve nem akként alkalmazandó és alkalmazható, hogy a szolgabíró velünk alkotmányos államban élő adófizető s hazánkat lángolón szerető, munkás, szorgalmas honpolgárokkal birkák módjára, mint afféle török basa vagy muszka helytartó, kancsukával a kezében feltétlenül és korlátlanul, ha neki jól esik és úgy tetszik, községünk anyagi és erkölcsi érdeke ellen is rendelkezék és rendelkezhetik, hanem a törvénynek szóban lévő intézkedése olyként alkalmazandó, hogy a választás elnöke a törvény szerint abszolútnak látszó jogát a választók többségével egyetértőleg, és mindenek fölött a község anyagi és erkölcsi érdekeinek lehetőség szerint megfelelően, tehát, hogy úgy mondjuk alkotmányos módon tartozik gyakorolni. De önkényüleg soha! mert ilyen jogokat törvényhozásunk – hála isten – nem statuált soha, ellenkezvén minden bárminéven nevezendő önkény a magyar ember egész múltjával, jelenével s általában egész érületével s ízlésével is.” Amint a keresetük végén a fellebbezést benyújtók fogalmaztak, a szolgabíró önkényes eljárása miatt a választás „községünk világos érdeke ellenére, törvényileg biztosított választói jogunk egyenes kijátszásával történt meg”.⁷¹

A fenti részletből is kitűnik, hogy a választás körül éles ellentét alakult ki a község választóinak egy jelentős számú csoportja, valamint a választás körül eljáró szolgabíró között. Jelzik ezt a fellebbezésben a szolgabíróval szemben megfogalmazott éles, kemény szavak is: „hazánkat lángolón szerető, munkás, szorgalmas honpolgárokkal birkák módjára, mint aféle török basa vagy muszka helytartó, kancsukával a kezében feltétlenül és korlátlanul (...) rendelkezék.” Czifrák József, a főszolgabíró utasítására tett jelentésében szintén a bírókijelölés körüli anomáliákra szolgált elsősorban magyarázattal. Tette

⁷¹ Tóth Gergely földművesnek és társainak, gartai lakosoknak a kapuvári járási főszolgabírónak címzett, 1906. május 15-én kelt fellebbezése. SL A kapuvári főszolgabíró iratai, 3991/1911. sz.

ezt annak ellenére, hogy még a fellebbező gartai választók is elismerték, hogy a jogszabály szerint ennek joga a főszolgabíró – esetünkben a helyette eljáró szolgabíró – illette meg. A gartai polgárok beadványa tartalmilag ugyan valós visszasságokat hánytorgatott fel, de fellebbezésük jogilag nem volt alátámasztható. Hogy a felsőbb hatóság, a főszolgabírói hivatal beavatkozása a választás menetébe előre eldöntött volt, azt Czifrák szolgabíró Guáry Béla főszolgabírónak írt sorai kellőképpen tanúsítják: *„A bírói állásra a főbíró (értsd: főszolgabíró) úr által adott utasítás szerint Budai János, Molnár János (sic!) és Budai Andrászt jelöltem s figyelmeztettem a választókat, hogy csak arra lehet szavazni, aki jelölve van.”*⁸

A törvényi szabályozás szerint a kijelölő ülést a választás megkezdése előtt fél órával kellett megtartani a helyi képviselőtestület egybehívásával, ami Gartán május 9-én fél 9-kor történt meg. Ezen az ülésen a választók részéről – mint ahogy ezt a kapuvári főszolgabíró a gartai előjáróság-választás előtti felhívásában is külön kiemelte – csak a képviselőtestületi tagok vehettek részt.⁹ Ezzel a választók széles körét kizárta a jelölésből. (Fontos tudni, hogy a községbíró esetében a kijelölés a főszolgabíróra illette, míg a többi esetben a testületet.) Így a 84 fellebbező gartai választó egyike sem vett, vehetett részt a kijelölő ülésen 1906 májusában, habár az általuk jelölni kívánt Szakács András testületi tag lévén, ott volt. Utóbbi tényről maga a szolgabíró is hangsúlyozta: *„(...) hogy Szakács Andrászt jelöljem, senki sem szólt, sőt maga Szakács sem említette, bár a képviselőtestületi candidáló gyűlésen részt vett, sőt én öregesküdtnek másképp helyettes bírónak akartam megnyerni, de ő kijelentette, hogy nem fogadja semmi szín sem el, mert ügyis igen el van foglalva.”*¹⁰

A szolgabíró érvelése, miszerint Szakácsot senki sem jelölte, nem igazán meggyőző érv, mert a kijelölő ülésen csak a képviselőtestület jelen lévő 7 tagja vehetett részt: közülük kettőt (Molnár Istvánt, Budai Jánost) a szolgabíró községbírónak jelölt, a harmadikuk pedig a leköszönő községbíró, He-

⁸ Czifrák József szolgabíró 1906. május 25-én kelt jelentése a kapuvári járás főszolgabírójának. SL A kapuvári főszolgabíró iratai, 3991/1911. sz.

⁹ A főszolgabíró vitnyédi körjegyzőnek címzett, 1906. április 19-én kelt felhívása. SL A kapuvári főszolgabíró iratai, 3991/1911. sz.

¹⁰ A szolgabíró 1906. május 25-én kelt jelentése a kapuvári járás főszolgabírójának. SL A kapuvári főszolgabíró iratai, 3991/1911. sz.

gyi Lajos volt.¹¹ A szolgabíró sorai azonban arra is utalnak, hogy Szakács maga nem is ambicionálta a községi bírói tisztséget, s így könnyen elképzelhető, hogy a fellebbező választók – akik magukat a választási procedúrából kizártnak, illetve mellőzötnak érezték – alapvetően taktikai megfontolásból kívánták jelölni Szakácsot.¹² Azt a Szakácsot, aki a falu egyik legtekinélyesebb gazdája volt.¹³ A kijelölő ülés után, a választás megkezdésekor erre már nem volt lehetőség. A szolgabíró így nyilatkozott erről: *„Amidőn a választásnak vége volt s eltávoztam, a kint lévő résznek (ti. a jelöltjük szolgabíró általi visszautasítása után a teremből a községháza elé vonulóknak – Cs. E.) azt mondtam, hogy nem eljárás, amit ők tesznek, mert a tisztesség azt hozza magával, hogy a választás előtt szóljanak, hogy ezt is ezt is kérnénk jelölni, mert ha kérték volna, jelöltem volna; de akkor erőszakoskodni, mikor a tisztújító választó gyűlésen a jelöltneveket már felolvastam, nem járja, s akkor már nem jelölhetek mást, mert nem engedem magam terrorizálni”*.¹⁴

Így a fellebbezésben foglaltak elbírálása során nem is a jelölés körülményeit vizsgálták, hanem a választási időpont kihirdetésének, kidobolásának módját. S ennek kapcsán a felettes hatóságok meg is állapították a szabálytalanságot. Míg ugyanis az 1886:XXII. tc. 53. §-a előírja, hogy a község lakossága a választás időpontjáról 48 órával korábban értesüljön, valamennyi tanúként meghallgatott érintett csak a választást megelőző délután, illetve este történt kidobolásról számolt be. Ezt állította maga a leköszönő községbíró, Hegyi Lajos, illetve Hoffer György kisbíró is.¹⁵ Pár hónappal később Hegyi Bálint és Jerkó Márk a választást megelőző napi kidobolás mellett, a választás reggelén történő kidobolásról is szót ejtettek, de ez a tényálláson

¹¹ Az 1906. május 9-én tartott gartai előjáróság-választás kijelölési jegyzőkönyve. SL A kapuvári főszolgabíró iratai, 3991/1911. sz.

¹² Nem véletlen, hogy Szakács András nevével nem is találkozunk a fellebbezést aláíró 84 személy között.

¹³ Ezt mutatja, hogy a képviselőtestületnek virilisként – a legnagyobb adófizetők egyikeként – volt tagja. A testületnek egyébként 7–7 választott, illetve virilis tagja volt. Garta község képviselőtestületének 1911-re összeállított névjegyzéke. SL A kapuvári főszolgabíró iratai, 3991/1911. sz.

¹⁴ A szolgabíró 1906. május 25-én kelt jelentése a kapuvári járás főszolgabírójának. SL A kapuvári főszolgabíró iratai, 3991/1911. sz.

¹⁵ 1906. szeptember 11-én felvett tanúkihallgatási jegyzőkönyv. SL A kapuvári főszolgabíró iratai, 3991/1911. sz.

mit sem változtatott. Ugyanis a szintén ekkor kihallgatott, a fellebbezésben kezdeményező szerepet játszó Tóth Gergely által felemlegetett – és e választás esetében hiányolt – eljárás lett volna szabályszerű és körültekintő. Azaz, a választást megelőző napon, illetve a választás reggelén történő kidobolás előtt már a választást megelőző vasárnap – tehát jó egy héttel korábban – a mise után a templomtéren kellett volna elsőként kihirdetni a tisztújítás időpontját. Ehelyett minderre a választás előtti este 8 óra felé került sor, „amikor a magunk fajta falusi nép napi munkájától fáradtan, megállapítva másnap gazdasági teendőjét, amitől tekintettel a nagy munkaidőre eltérni immár nem igen lehetett, jóformán már nyugalomra is tért”.¹⁶

A választási eljárást és az eredményt végül megsemmisítő 1907. február 12-ei törvényhatósági bizottsági határozat új választás megtartását írta elő.¹⁷ Az új választásra 1907. május 15-én került sor, melyen a községi bíró megválasztása nagy küzdelmet eredményezett. Mivel közfelkiáltással a többség megállapítása kérdéses volt, szavazást rendeltek el. A két jelölt egyike az egy évvel korábban megválasztott Molnár István, a másik pedig a szolgabíró által visszautasított Szakács András volt. Végül 49:42 arányban Molnár István győzött.¹⁸ Bár a megismételt választás a községbíró személyében nem hozott változást, az előjáróság összetételében azért történtek módosulások az egy évvel korábbi eredményhez képest. Míg az 1906. május 9-én megválasztott előjáróság Molnár István községi bíró mellett Lukácsi Balázs öregesküdtből (másodbíró), illetve Horváth Antal, Nagy Vendel és Kis István András tanácsbeli esküdtekből, valamint Kis Vendel közgyámból állt, addig ehhez képest az egy évvel későbbi, 1907. májusában megválasztott képviselőtestület összetételében változást jelentett az öregesküdt (másodbíró), a közgyám, illetve az egyik esküdt személye: Lukácsi Balázs helyére Molnár András felső, Kis Vendel helyére Hajós

¹⁶ Tóth Gergely és társai fellebbezése, valamint 1906. december 3-án felvett tanúkihallgatási jegyzőkönyvek. SL A kapuvári főszolgabíró iratai, 3991/1911. sz.

¹⁷ SL Sopron Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek, 15/1907. sz. határozat.

¹⁸ Az 1907. május 15-i kijelölési, illetve választási jegyzőkönyvek. SL A kapuvári főszolgabíró iratai, 3991/1911. sz.

Fábián, míg Kis István András helyére Lukácsi István felső került.¹⁹ A változásokat a következő táblázat mutatja (az életkort zárójelben adtuk meg):

1. sz. táblázat

Az előjáróság összetételének alakulása 1906–1907-ben

Tisztség	1906	1907
	Név és életkor	Név és életkor
községi bíró	Molnár István (59)	Molnár István (60)
öreg esküdt (másodbíró)	Lukácsi Balázs (57)	Molnár András, felső (59)
esküdtek	Horváth Antal (50)	Nagy Vendel (49)
	Nagy Vendel (48)	Horváth Antal (51)
	Kis István András (65)	Lukácsi István, felső (57)
közigyám	Kis Vendel (48)	Hajós Fábián (44)

A megismételt választás sem eredményezett megnyugvást. Bizonyítja mindezt, hogy egy évvel később Molnár István községbíró vezetésével – a közigyám kivételével – az egész előjáróság lemondott. Mint írták: „A felmentésünket kérjük és óhajtjuk azért, mert megválasztásunk óta egy év eltelt, továbbá a képviselőtestület is határozottan kívánja lemondásunkat, s így tovább semmi szín alatt sem vagyunk hajlandóak előjárói tisztünket teljesíteni.”²⁰ Hogy döntésükben mennyire elszántak voltak, jelzi, hogy ezen elhatározásukban a főszolgabíró visszautasítása sem tudta megakadályozni őket. A járási főszolgabíró ugyanis a törvény előírásait követve csak a községi első bíró, Molnár István lemondását fogadta el, a többiekét nem.²¹ (A községi törvény kimondta, hogy míg a megválasztott községi bíró csak egy évig kötelezhető hivatalának viselésére, addig az előjáróság további tagjai csak mandátumuk lejártával, 3 év elteltével mondhatnak le.)²² Előbb Lukácsi István esküdt, majd nem sokkal később Nagy Vendel esküdt szerzett be orvosi igazolást súlyos betegségéről, mely alapján lemondásukat már a

¹⁹ Az 1906. május 9-i, valamint az 1907. május 15-i kijelölési, illetve választási jegyzőkönyvek. SL A kapuvári főszolgabíró iratai, 3991/1911. sz.

²⁰ A főszolgabírónak címzett, 1908. május 14-én kelt lemondási nyilatkozat. SL A kapuvári főszolgabíró iratai, 3991/1911. sz.

²¹ A főszolgabíró 3153/1908. sz. irata. SL A kapuvári főszolgabíró iratai, 3991/1911. sz.

²² Az 1886:XXII. tc. 69. és 71. §-ai.

főszolgabíró is kénytelen volt elfogadni. Az előbbi esetében kétoldali ágyéksérv, míg az utóbbinál gyomor- és hasfalsérv volt a járási tiszti orvos által megállapított diagnózis.²³

Miután az utóbbi eset, azaz Nagy Vendel lemondásának a képviselőtestület által történt tárgyalásakor Molnár András másodbíró és Horváth Antal esküdt is újfent leköszönt állásáról, már elkerülhetetlen volt a teljes körű tisztújítás elrendelése.²⁴ Ez már az „ellenzékben”lévő, 1906-ban fellebbezést benyújtó oldal győzelmét hozta. Ezt bizonyítja, hogy az 1908-ban községbíróvá választott Degovits Istvánnak és a megválasztott előjáróság döntő részének a neve egyaránt megtalálható a fellebbezés aláírói, amiként az 1907-ben Szakács Andrásra szavazók között.²⁵ A három évvel később, 1911-ben megválasztott előjáróságba pedig már az 1906-os eseményekben központi szerepet játszó Tóth Gergely is berekült, a másodbírói tisztséget nyerve el.²⁶ Ugyanakkor Figyelemre méltó, hogy az 1906–1908. évi ellenzék részéről 1911-ben ugyancsak jelöltként szereplő Szakács Andrást alulmaradt a községi bírói választáson.²⁷

²³ Kivonat Garta község 1908. május 27-i, illetve június 23-i képviselőtestületi jegyzőkönyvéből, valamint a járási tisztiorvos által május 20-án és május 28-án kiállított bizonyítványok. SL A kapuvári főszolgabíró iratai, 3991/1911. sz.

²⁴ Kivonat Garta község képviselőtestületének 1908. június 23-án tartott üléséről (1908/22.). SL A kapuvári főszolgabíró iratai, 3991/1911. sz.

²⁵ Az 1908. augusztus 3-án tartott választás jegyzőkönyve, illetve az 1907. évi községbírói választás szavazási íve. SL A kapuvári főszolgabíró iratai, 3991/1911. sz.

²⁶ Az 1911. június 19-én tartott választás jegyzőkönyve. SL A kapuvári főszolgabíró iratai, 3991/1911. sz.

²⁷ A község képviselőtestületének összetétele az 1911. évre a következőképpen alakult: választott tagok: Ragáni István, Tóth Mihály, Németh János, Nagy Vendel, Hegyi Lajos, Szaradits Sebes, Degovits István; virilis tagok: dr. Saly Dezső ügyvéd, Rosenberger Jakab kereskedő, Keserű Sándor, Szakács András földmíves (a virilis tagok esetében 3 hely üres). – Garta község előjáróinak és képviselőinek névjegyzéke, é. n. SL A kapuvári főszolgabíró iratai, 3991/1911. sz.

2. táblázat

Az 1908-ban és 1911-ben megválasztott elöljáróság összetétele

Tisztség	1908	1911
	Név és életkor	Név és életkor
községi bíró	Degovits István, id., Kis utcai (52)	Szaradits József (61)
öreg esküdt (másodbíró):	Kis András, nácsi (57)	Tóth Gergely (61)
esküdtek	Virág Lukácsi Sebes (n. a.)	Kis Antal Sándor (50)
	Németh Sándor (53)	Molnár István, ifj. (47)
	Németh Antal (56)	Kis Sebes (Sebes fia, 36)
közigyám	Németh János, Kis utcai (n. a.)	Jerkó István (43)

A JELÖLTEK ÉS A MEGVÁLASZTOTT ELÖLJÁRÓK

Az 1908. és az 1911. évi választások eseményeiből kitűnik, hogy Tóth Gergely és társainak 1906. évi fellebbezését nem csak a szolgabírói beavatkozás és túlhatalom, illetve a törvényi szabályozás elleni tiltakozás indukálta, hanem annak háttérében helyi ellentétek is meghúzódtak. Hogy e helyi konfliktusok mely törésvonalak mentén húzódhattak, további vizsgálatokat igényel. Elképzelhető, hogy az 1906-ban megválasztott és a főszolgabíró hivatal által is támogatott elöljáróság, illetve a község vezetéséből kizárt „ellenzék” ellentéte mögött mélyebb társadalmi törésvonalak állhattak. Így nem csak vagyoni különbségekről lehet szó, hanem például a foglalkozási, illetve életmódbeli elkülönülésről is. Ugyanis Garta lakossága különbözött az átlagos korabeli falvaktól, mert nem csupán a parasztságból, a mezőgazdaságból élők köréből tevődött össze. Ebben a korszakban népességének jelentős része dolgozott az építőiparban. Az 1900-as népszámláláskor a község kereső népességének csupán 48 %-a dolgozott a mezőgazdaságban, ellenben 37,11 %-a az iparban (652 főből 313, illetve 242). A népszámlálás 93 kőművest, 59 ácsot, illetve 31 egyéb építőipari foglalkozásút tüntet fel. Azonban csak kisebb részük tudott mesterként megélni az iparosságból. Többségük emel-

lett gazdálkodott, az iparban pedig segéd munkásként tevékenykedett, mivel megélhetésük jelentős részét a földből biztosították.²⁸

Ugyanakkor nem valószínű, hogy a tanulmányomban tárgyalt konfliktus mögött az iparos, illetve gazdaréteg közötti elkülönülés állt volna. Ezt valószínűsítik az egykori országgyűlési képviselőválasztói névjegyzék foglalkozási, illetve a választói jogcímre vonatkozó adatai is, amely szerint a választási csatározásokban érintettek túlnyomó többsége földműves volt, és jelentős részük érdemleges nagyságú, de legalábbis az országgyűlési választójoghoz elégséges földtulajdonnal bírt.²⁹ Ezt támasztja alá, hogy az 1906., az 1907. és 1908. évi, valamint 1911. évi választások alkalmával az előjáróságba kerültek szinte, de még a tisztségekre jelöltek is kivétel nélkül a birtokos parasztság (a korabeli választói névjegyzék foglalkozási besorolása szerint: földművesek) köréből kerültek ki. Ez egy-egy községi tisztújításkor a községi bíró, illetve a további 5 előjáró esetében hármas jelöléssel számolva 18 személyt érintett. Így összességében az 1906–1911 között megejtett négy választást együttevén 72 jelölésről, s a személyi átfedések valamivel kevesebb személyről van szó. Mindenképp figyelemre méltó, hogy ebből a hozzávetőlegesen 50–60 fős személyi körből csak az 1911. évi választáskor a második esküdtnak megválasztott ifj. Molnár István, valamint az 1908. évi választáskor szintén a második esküdti tisztségért indult – de meg nem választott – Lukácsi Vendel volt iparos. Mindkettőjük ácsként szerepelt a korabeli választói névjegyzékben. Rajtuk kívül még egy személyt sorolhatnánk esetlegesen az iparosok közé, méghozzá 1906-ban és 1907-ben is megválasztott Molnár Istvánt. De őt is csak annak az elvi lehetőségnek az okán, hogy a korabeli országgyűlési választói névjegyzékek két Molnár Istvánt tüntettek fel 1906-ban: egy 59 éves földművest és egy 42 éves ácsot.³⁰

Magam azt feltételezem, hogy az 1906-ban és 1907-ben megválasztott községi bíró az 1906-ban 59 éves Molnár István volt. Ez valószínűnek tűnik

²⁸ NÉPSZÁMLÁLÁS 1904. 246–249.; CSISZÁR 2001. 70–74

²⁹ A felhasznált 1906., 1907., 1908. és 1911. évi országgyűlési képviselőválasztói névjegyzékek lelőhelye: SL Sopron Vármegye Központi Választmányának iratai, 1906–1911.

³⁰ Sajnos, sem a választói névjegyzékek, sem a tisztújítási iratok (kijelölési jegyzőkönyvek, választási jegyzőkönyvek) nem adnak semmi támpontot, amely alapján azonosítani lehetne őket. Csak az 1911-es dokumentumokból tudjuk meg, hogy az ifj. Molnár István néven feltüntetett választó foglalkozása ács.

az előjáróságba jelöltek elsőprő paraszti túlsúlya miatt is, és mert láthatóan az idősebb, életkoruk alapján is tekintélyt parancsoló gazdákat választották, illetve jelölték községi bírónak a korszakban. Molnár Istvánról már beszélünk: ő 1906-ban, illetve 1907-ben 59, valamint 60 éves volt. Hozzá illeszkedik életkora szerint az 1911-ben községi bírónak megválasztott 61 éves Szaradits József. Molnárhoz és Szaraditshoz képest a maga 52 évével 1911-ben a falu első emberévé választott, *öreg kis utcai* előnevekkel megkülönböztetett Degovits István már szinte fiatalnak hatott. Szintén a magas életkorból fakadó, megfontoltságot, tapasztaltságot, mi több bölcsességet feltételező tekintély rendezhette a másodbírói tisztség betöltését is, hiszen itt is hatvan körüli személyeket találunk: 1906: Lukácsi Balázs (57 éves); 1907: Molnár András felső (59 éves); 1908: Kis András nácsi (57 éves); 1911: Tóth Gergely: (61 éves).

Amíg a községi bírói, illetve helyettese, a másodbírói posztokon rendre idősebb, hatvan körüli, vagy éppen hatvanhoz közeli személyeket találunk, addig a három esküdti, valamint a közgyámi tisztségekben feltűnnek az ötven körüliek, sőt a negyvenesek is. Ebből következik, a tárgyalt négy előjáróság átlagéletkora az ötvenhez állt közelebb. 1906-ban 54,5 év, 1907-ben 53,3 év, 1908-ban 54,5 év, 1911-ben 49,7 év. (1908-ban 2 előjáró életkorát nem ismerjük.)

Az 1911. évi tisztújítás nem csupán abban különbözik az előzőektől, hogy 4–5 évvel alacsonyabb átlagéletkorú előjáróságot választottak, hanem az előjáróság összetételében is. Az 1911. évi tisztújításkor a három esküdti, illetve a közgyámi tisztségre jelölt 12 személy közül kilencen voltak 50 évesnél fiatalabbak, egy jelölt (Kis Antal Sándor) pedig épp 50 éves volt. Csak összehasonlításképpen, a rendelkezésre álló adatok szerint 1908-ban 50 év alatti jelöltek száma három, az 50 éveseké pedig kettő volt. Mindezen adatok alapján megkockáztatható, hogy a fiatalabb, középkorú, negyvenes éveit taposó korosztály markánsabb megjelenése az előjáróságban összefügghet a századelőn, illetve a század első évtizedében lejátszódó folyamattal, amely a parasztság politikai öntudatra ébredésének jegyében zajlott, és a gazdamezsgalmak megszerveződését, érdekeik politikai eszközökkel is történő tudatos képviselését eredményezte. A XX. század első évtizedében az ország különböző részein számos, a birtokos parasztság bázisán szerveződő, s

annak politikai törekvéseit megjelenítő gazdamozgalom alakult – így korántsem csak Nagyatádi Szabó István Somogyban megszülető kiskgazdamozgalmáról beszélhetünk –, amelyek végül 1909 novemberében egyesültek, kimondva a Veszprém megyei Szentgálon az Országos Függetlenségi és 48-as Gazdapárt megalakulását.

VÁLASZTÓJOG, VÁLASZTÓPOLGÁROK

Az előző fejezetben az egykorú országgyűlési választói névjegyzékekben fellelhető adatok (foglalkozás, életkor) segítségével igyekeztem a tárgyalt községi tisztújításokon érdekeltekről, a megválasztott elöljárókról képet adni. Lényeges momentumként a birtokos parasztság elsöprő jelenlétét, reprezentációját emeltem ki, amely akkor is igaz, ha a vizsgálatunk hatókörét kiterjesztjük. Ugyanis az országgyűlési választójoggal rendelkezők több, mint négyötöde szintén a földművesek közül került ki. 1906-ban például a 123 választójoggal rendelkező 80,5 %-a, azaz 99 fő volt földműves. Ez az érték az agrárnépesség korabeli magas részaránya miatt egy-egy falu esetében nem is lenne szokatlan, de ugyanakkor felettébb meglepő Garta esetében, ahol – mint korábban írtuk – a lakosság kiemelkedő részarányát tette ki az iparban, jellemzően építőiparban tevékenykedők részaránya (az 1900. évi népszámlás szerint 37,8 %-ot). Mindehhez képest az 1906-os választói névjegyzéken iparos foglalkozásúként csak 2–2 ács és asztalos, illetve 1–1 kovács és csizmadia került feltüntetésre. Azonban az ő esetükben is igaz, hogy mesterségük mellett gazdálkodtak, földbirtokkal rendelkeztek. Ezt látszik tükrözni az is, hogy a választójogosultság alapjául a korabeli névjegyzék mindegyikük esetében a „földbirtok”-ot jelölte meg, s példának okáért nem a foglalkozásból húzott jövedelmet. 1906-ban a 123 választó közül 108 földbirtoka, 8 jövedelme, 6 értelmiségi volta, 1 házbirtoka után élvezett választójogot. Régi jogon senki sem kerül a jegyzékbe.³¹ A földbirtok jogán választásra jogosultak 108 fős táborában 99 földműves, az előbb emlí-

³¹ Régi jogon az 1848 előtti rendi korszakban választójoggal rendelkezőket (túlnyomórészt nemeseket) sorolták, akik a többi cenzustól függetlenül halálukig részesültek a választójogban. Leszármazottaikra ez már nem volt érvényes.

tett 6 iparos mellett még további 3 főt találunk: Kis András bérkocsist, Gregovics Vince járásbírói díjnokot, valamint Schlesinger Lipót ecetgyárost.

Az 1906-ban a gartai országgyűlési választók közé a jövedelmi, illetve az ún. értelmiségi jogalapon bekerülők már egyértelműen a polgári rétegekhez tartoztak. Magasabb jövedelmük révén kereskedők, vendéglősök, valamint egy földbérlő került a választók ezen csoportjába. Név szerint: Biringer Lipót fakereskedő, Goldschmiedt Salamon és Rosenberger Jakab kereskedők, Talabér Gyula vendéglős, Erdéli János korcsmáros, Rosenberger Ignác földbérlő. Ugyancsak a jövedelem alapján rendelkezett választójoggal Luif László mázsamester, valamint Fülöp János állomásfőnök. Az utóbbi minden valószínűség szerint a harmadik, szintén választójogra jogosító feltételt, a képzettségbeli, műveltségi cenzust is teljesítette, amely az „értelmiség” címszó alatt a szellemi foglalkozásúakat juttatta, anyagi helyzetűtől függetlenül választójoghoz. Garta esetében 1906-ban ide tartoztak a pedagógusok (Ragányi István polgári iskolai tanító, Kulcsár István főtanító, Dreisziger József tanító), a vasúti tisztviselők (Steiger Ármin és Verén János pénztárosok), továbbá egy ügyvéd (dr. Saly Dezső). Házbirtokának nagysága révén egyetlen személy, Lukácsi Lajos szobrász került az országgyűlési választók közé.

Az 1906. évre összeírt országgyűlési választójoggal rendelkezők áttekintésével egyúttal Garta társadalmának státuszban, illetve vagyoni és jövedelmi viszony tekintetében élén álló felső egynegyedéről-egyharmadáról beszélünk. Hiszen széles körben ismert, hogy az 1900-as évek elején az ország lakosságának csak egy szűk része, a népesség 6–7 %-a rendelkezett választójoggal. Arányaiban ez volt a helyzet Gartán is, habár itt a korabeli átlag felett volt a választók aránya. 1910-ben 1549 lélekszámú településen 1906-ban 123 (7,94 %), 1911-ben 146 (9,42 %) választó volt.³² Ha a választók számát csak a település 20 éven felüli férfi népességéhez viszonyítjuk – a nőknek ugyanis nem volt választójoga –, akkor máris 30% körül mozog a választók aránya. Ha vagyoni cenzust tekintjük, elmondhatjuk, hogy, hogy 1906-ban 108 gartai választópolgár rendelkezett az egykori ¼-ed jobbágyteleknek megfelelő nagyságú – a

³² Az 1910. évi népszámlálás. Első rész. A népesség főbb adatai. Magyar Statisztikai Közlemények, Budapest, 1912. 42–43., illetve az 1906. és 1911. évi képviselőválasztói névjegyzékek.

korban biztos megélhetést nyújtani képes – földbirtokkal, illetve nyolcnak érte el az éves tiszta jövedelme a 105 forintot (210 koronát).³³

A rendelkezésre álló 1906. évi országgyűlési választói névjegyzék alapján megpróbáltam az azévi gartai községi tisztújítást megfellebbező Tóth Gergely és 83 társának foglalkozását, életkorát is kideríteni. Az aláírók névbeli hasonlóságai, azonosságai, s néha az aláírások hasonló írásbeli képe miatt nem tudjuk pontosan megállapítani, hogy hányan találhatók meg közülük a választói névjegyzéken. A 84 aláíró felét sikerült beazonosítani. Az így kapott adatok azonban megerősíteni látszanak a bíróválasztás és a község előljáróságának megválasztása körül 1906–1908 között kibontakozott ellentétek kapcsán korábban leírtakat: ahogy az előljáróságba jelöltek, választottak elsöprő többsége a földművesek közül került ki, úgy ez mondható el az aláírókról is. A negyven körül beazonosított aláíró közül csak négy nem volt földműves: egy-egy egy ács, asztalos, kereskedő, valamint Gregovits Vince járásbíróági díjnok. Életkoruk alapján ugyanakkor azt lehet elmondani róluk, hogy a fellebbezést aláírók javarésze negyven év körüli, vagy épp csak negyven feletti, de mindenképp középkorú volt, amely tény az előljáróságban addig felülreprezentált javakorabeliekkel szemben a fiatalítás igényét vetítette előre, ami az 1911. évi tisztújításon jelentős részben meg is valósult.

Mindezek után kérdésként merülhet fel, hogy hol vannak a község népességének közel 40%-át kitevő iparosok, a korban messze földön híres gartai építőipar képviselői, köztük a közel száz főt számláló kőművesek, valamint a félszáz ács? Hol érhető tetten a jelenlétük, szerepük a tárgyalat községi tisztújításokon, a községi bíró, valamint az előljáróság többi tagjának megválasztása kapcsán? Hol vannak a korabeli országgyűlési képviselőválasztási névjegyzékben, miért hiányoznak onnét?

A válaszunk kettős. Az országgyűlési választói névjegyzéken csak néhányan, míg a korabeli községi választói névjegyzéken már tömegesen fordulnak elő. Ez igaz az 1906. évi választást megfellebbező 84 aláíró másik

³³ Ezeket tételesen a képviselőválasztásokról, illetve választójogról szóló 1848:V. és az 1874:XXXIII. törvények szabályozták. Az 1874. évi törvény a korábbi időszakhoz képest fontos változást eredményezett: már nem a vagyon, jövedelem nagysága, hanem az utánuk fizetett adó volt a választójog felvétele. Az adóhátralékokkal bírótak ennek szellemében, bár vagyónak, jövedelmük elégséges lett volna, 1899-ig kizárták a választásokból. VARGA 1994. 9–14.

felére is, akiket szintén kivétel nélkül megtalálhatók az 1911. évi községi választói névjegyzéken.³⁴ Mindez azzal magyarázható, hogy a községi választójog az alacsonyabb censzusok miatt szélesebb kört ölelt fel, mint az országgyűlési választójog. Községi választójog esetében elégséges volt, ha a 20 évnél idősebb községi lakos két év óta adót fizetett, függetlenül annak mértékétől. E községi választójog alapján szavaztak a rendezett tanácsú városok, nagy- és kisközségek lakosai a képviselőtestület, illetve az előjáróság választásakor, míg a vármegyék és a törvényhatósági jogú városok legfőbb testületét, a törvényhatósági bizottságot az országgyűlési választójoghoz kötött jóval szűkebb választójog alapján választották.

A vitatott 1906., illetve megismételt 1907., valamint az 1908. évi gartai előjáróság-választások ügyirataival együtt szerencsére fennmaradt a település 1911. évi községi választói névjegyzéke is.³⁵ Ez alapján meg tudjuk adni a községi választók számát is, amely ekkor 365 fő volt. Mivel az országgyűlési választói névjegyzékhez képest ez sem a választók életkorát, sem foglalkozását nem adja meg – ellenben a lakhelyet (házszám) igen –, sajnos a községi választók foglalkozási összetételére vonatkozóan nem rendelkezünk információval. Így értelemszerűen arról sem, hogy az iparosok mekkora létszámmal képviseltették magukat. A községi választók 365 fős száma kapcsán látható, hogy az az 1906. évi országgyűlési választók (123 fő) közel háromszorosa, de az 1911. évi 146 országgyűlési választónak is jó két és félszerese. E különbség tükröződik a községi választóknak a népesség egészéhez (23,56%), valamint a 20 évnél idősebbek (46,44%) számához viszonyított jóval magasabb részarányában is.

Egy további érdekességre is felhívhatjuk a figyelmet: a községi választói névjegyzéken már nők is felbukkannak, ráadásul nem is kevesen, szám szerint hetvenkilencen. Ezt az 1886. évi községi törvény vezette be, ugyanakkor lényeges, hogy a nők politikai jogokhoz juttatása korántsem volt teljes. Hiszen a ház-, illetve földbirtok után fizetett állami adó alapján a nők (jellemzően özvegyek, hajadonok) ugyan választójoggal rendelkeztek, de azzal

³⁴ Garta 1911. évi községi választói névjegyzéke. SL A kapuvári főszolgabírói iratai, 3991/1911. sz.

³⁵ Ez azért fontos, mert a választói névjegyzékeket általában kiselejtezték, nem kerültek levéltári őrizetbe.

közvetlenül nem élhettek, hanem csak meghatalmazottak útján. Magyarul nem szavazhattak, helyettük ezt valamely rokonuk, barátjuk, ismerősük tette meg. Többek közt ez volt érvényes Boldis Józsefnére, Csóka Andrásnéra, Göndöcs Istvánnéra, Kleizer Istvánnéra, Török Vendelnére, vagy épp Hajós Ágotára, Hegyi Annára és Varga Verára.

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára (SL)

IV.B. 402.	Sopron Vármegye Törvényhatósági Bizottságának iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek 1906–1911
IV.B. 404.	Sopron Vármegye Központi Választmányának iratai 1906–1911
IV.B. 423.	A kapuvári járás főszolgabírójának iratai 1906–1911

IRODALOM

- CSEKŐ 1999 = CSEKŐ Ernő: Megyei önkormányzati választások a kiegyezés korában. = Comitatus 1999. szeptember, 58–66.
- CSEKŐ 2004 = CSEKŐ Ernő: Egy tolnai kistáj, a Sárköz megyei képviselete a dualizmus korában. = Comitatus 2004. június, 59–64.
- CSISZÁR 2001 = CSISZÁR Attila: Garta. Egy kisalföldi építőközpont és céhes hagyományai. Kapuvár, 2001.
- MÓRICZ 1982 = MÓRICZ Zsigmond: A magyar falu a nyílt választások tükrében. = Uő: Tanulmányok. III. kötet, Bp., 1982. 294.
- NÉPSZÁMLÁLÁS 1910 = Az 1910. évi népszámlálás. Első rész. A népesség főbb adatai. Magyar Statisztikai Közlemények, Bp., 1912.
- NÉPSZÁMLÁLÁS 1990 = Az 1990. évi népszámlálás, 2. kötet: Népesség foglalkozása községenként, Bp., 1994.
- VARGA 1994 = VARGA Lajos: Országgyűlési választások a dualizmus korában. = Parlamenti képviselőválasztások 1920–1990. Szerk.: Földes György–Hubai László. Bp., 1994.

SUMMARY

ERNŐ CSEKŐ

Reelection of officials in village Garta between 1906 and 1911

The study based on archival sources deals with the election system and the social and power relations and conflicts of a village with a population of 1,500 lying in the county of Sopron in West-Hungary called Garta before World War 1. In the introductory part the author briefly describes how the laws regulated the right for election of the farm hands in the Austrian-Hungarian Monarchy. Following this, it describes and analyses the local elections between 1906 and 1911. The local government consisted of six officials in Garta in 1906: one judge, four mayor's counsellors (one of them is a vice judge), one public trustee. They controlled the village. Strategic decisions were made by the body of representatives, the implementation of which was carried out by the body of magistrates. A special feature of the society of Garta was that a significant part of the adult population was employed in construction works (37%), and except for a few of them they did not have any right to vote. Local power was exercised by the local farm hands, with always some conflicts among them. Women with right to vote were not allowed to take part in elections, authorized men voted for them.

